

de mos

Jaargang 29
Mei 2013

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

5

NIDI

inhoud

- 1 Hardnekkige beelden over armoede onder ouderen
- 5 Inkomensveranderingen bij pensionering en overlijden
- 6 Ruimte
- 7 Crisis leidt tot meer zelfdodingen
- 8 Nederlandse Demografiedag 2013

Foto: Flickr/Roel Wijnants

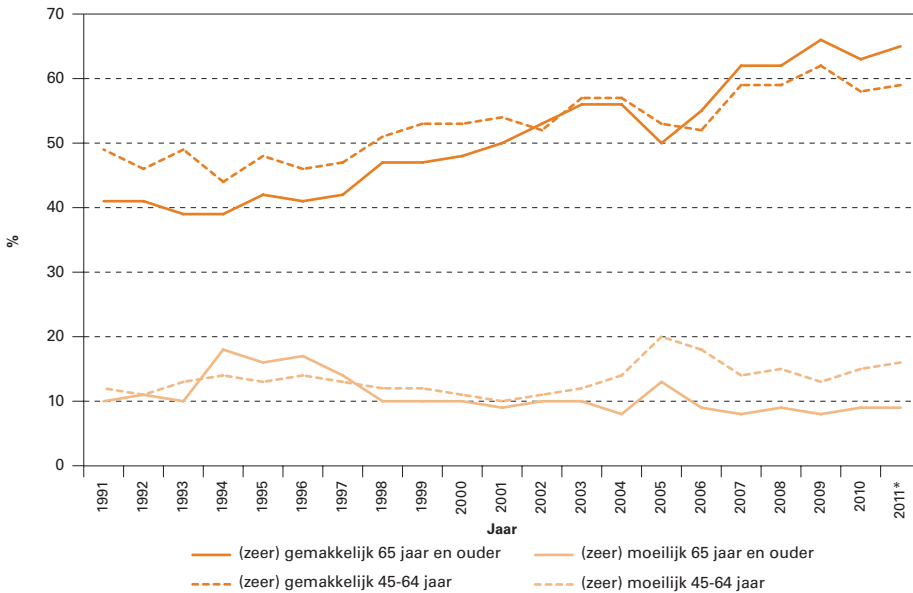
Hardnekkige beelden over armoede onder ouderen

HARRY VAN DALEN EN KÈNE HENKENS

De ophef over de inkomenspositie van ouderen is groot en het beeld van de armlastige oudere is hardnekkig. Maar hoe is het gesteld met de feitelijk kennis over de inkomenspositie van ouderen? Daar schort nog wel het een en ander aan. Zo weet maar 40 procent van de Nederlanders dat de armoede onder 65-plussers lager is dan de armoede onder 65-minners. En maar een kwart van de Nederlanders is ervan op de hoogte dat 65-plussers, volgens eigen zeggen, de afgelopen twintig jaar makkelijker rond konden komen.

Het verschijnsel “fact-free politics” heeft zich het afgelopen jaar sterk genesteld in de Nederlandse politiek, maar gelukkig zijn er ook tegenkrachten die de retoriek van politici tegen het licht houden en op hun waarheidsgehalte toetsen. Vooral de laatste verkiezingen werden gedomineerd door bureaus en kranten die uitspraken van politici onder de loep namen, hetgeen soms verhelderende discussies opleverde. Met name de politiek gevoelige discussie over inkomens is interessant. Zo lukte het de aanvoerder van de Ouderenpartij Henk Krol, bij voorbeeld om, ondanks deze inspanning van kranten en nieuwsrubrieken, alle feitenkrakers van zich af te schudden. Opmerkelijk is hoe daarbij de geloofwaardigheid van statistieken wordt ontkracht om het eigen gelijk te bewijzen. Kritische opmerkingen dat onder 65-plussers het aandeel lage inkomens het laagst is van alle leeftijdscohorten worden afgedaan met de opmerking “Kille rekenmethoden”. En dat het inkomen van 65-plussers gemiddeld hoog is, levert het commentaar op: “Dat is maar een gemiddelde. Het zal maar net je vader of moeder wezen die daar buiten valt.” Het feit dat politici feiten naar hun hand zetten is uiteraard niet nieuw. De vraag is of het beeld dat Krol en anderen neerzetten van de armlastige oudere op een voedingsbodemp kan rekenen? Of, om het anders te formuleren: hoe bestempelen de ouderen zelf hun inkomenspositie en hoe kijken Nederlanders tegen de inkomenspositie van ouderen aan? En hoe verhoudt dit zich met de feiten zoals officiële instanties als het CBS en SCP deze nauwgezet optekenen?

Figuur 1. Hoe komen 65-plussers en 45-64 jarigen rond van hun inkomen? 1991-2011

Bron: A. Soede (2012), Tevreden met pensioen, SCP, Den Haag, en CBS Statline.

Koopkrachterevaringen

Hoewel kennis over inkomensverhoudingen niet bij iedereen voorradig is, zouden met name politici als ze het nieuws gevolgd hadden het antwoord kunnen weten. Op 20 november 2012 kwam het SCP nog uitgebreid in de pers met een studie van Soede (2012) waarin duidelijk werd aangetoond dat ouderen de afgelopen decennia er meer in inkomen op vooruit zijn gegaan dan jongeren. Figuur 1 laat op ondubbelzinnige wijze zien hoe 65-plussers de afgelopen twintig jaar er (naar eigen zeggen) op vooruit gegaan zijn. Deze wijze van meten van de inkomenspositie komt tegemoet aan de bezwaren van sommige politici zoals Henk Krol omdat hier de ouderen zelf aan het woord komen. Er wordt dus niet op “kille en technocratische” wijze naar bezit gekeken. Het percentage 65-plussers die aangaven dat zij (zeer) makkelijk van hun (netto) huishoudensinkomen kunnen rondkomen is gestegen van ongeveer 40 procent in 1991 naar 63 procent twintig jaar later. Meer recente cijfers zijn niet beschikbaar om een uitspraak over 2012 te kun-

Foto: Flickr/Roel Wijnants

nen doen. De groep die (zeer) moeilijk kan rondkomen groeide halverwege de jaren negentig iets, maar twintig jaar later is het percentage ouderen dat moeite heeft met de financiën net zo hoog als aan het begin van de waarnemingsperiode. Door de vergrijzing van de bevolking neemt het aantal ouderen toe en is ook in absolute aantallen sprake van een spectaculaire toename van het aantal 65-plussers dat gemakkelijk rondkomt. Het aantal ouderen dat moeilijk rondkomt vertoont een veel geringere stijging. Als men op grond van deze gegevens een groep moet aanwijzen die het moeilijker heeft gekregen dan zijn het niet de 65-plussers maar juist de mensen in de leeftijdsgroep van 45-64 jaar. Tot 2000 had deze groep van 65-minners het ongeveer even moeilijk als de 65-plussers maar kon een veel groter gedeelte makkelijker rondkomen van hun inkomen dan de 65-plussers. Na 2000 is die ontwikkeling omgekeerd: 65-plussers kunnen beter rondkomen dan de oudere 65-minners. Ongetwijfeld heeft dit alles van doen met de versoering van de vroegpensioenregelingen.

Armoedige ouderen?

Moeilijk rondkomen wil nog niet zeggen dat men in armoede leeft. Om daar grip op te krijgen zal men zijn heil moeten zoeken in diverse maatstaven die ontwikkeld zijn door het SCP en andere instanties. Het SCP vermeldt in het Armoedesignalement 2012 dat de armoede onder 65-plussers aanzienlijk lager is dan onder de jongere leeftijdsgroepen. Op basis van de zogenoemde “budgetmethode” is gekeken wat een huishouden minimaal nodig heeft om niet arm te zijn. Volgens deze methode leefde van de hele Nederlandse bevolking in 2010 6,5% in armoede; voor 65-plussers was dit minder dan de helft, namelijk 2,6%. Om dit in beeld te brengen heeft het SCP op basis van CBS-cijfers ook nog een onderscheid gemaakt in huishoudens die (langdurig) onder een minimale inkomensgrens leven, waarbij naar de leeftijd van de hoofdkostwinner is gekeken.

Deze statistieken (zie fig. 2) brengen volgens ons de nuance aan die in het huidige inkomensdebat vaak ontbreekt. Armoede – zoals gedefinieerd door SCP – is onder 65-plussers vele malen lager dan onder de jongere leeftijdsgroepen. Het zijn vooral gebeurtenissen tijdens de levensloop, zoals scheiding, overlijden van een partner, het opvoeden van kleine kinderen, en een groeiende uitkeringsafhankelijkheid van oudere werknemers, die maken dat de armoede een kans krijgt. Het goede nieuws dat deze cijfers laten zien, is dat de armoede flink afneemt door pensioenen (AOW en aanvullende pensioenen). Kennelijk slijpt ons pensioenstelsel de scherpste kanten van de armoede af.

Stereotype beelden over 65-plussers

De publieke verontwaardiging die opsteekt wanneer de inkomenspositie van ouderen ter sprake komt maakt de vraag hoe ver de feitenkennis in de samenleving strekt relevant. Om deze vraag te beantwoorden werden door ons in februari-maart 2013 aan een representatieve steekproef van de Nederlandse bevolking van ruim 5000 respondenten, de volgende vragen voorgelegd:

- (1) “In welke leeftijdsgroep denkt u dat de armoede hoger is? Onder ouderen (65-plus), of onder jongere mensen (30-65 jaar)?”; en
- (2) Denkt u dat de 65-plussers van nu moeilijker dan wel makkelijker kunnen rondkomen van hun inkomen dan de 65-plussers van 20 jaar geleden?

De tabel laat de antwoorden zien, waarbij nog een nadere uitsplitsing is aangebracht naar de opleiding van de ondervraagde.

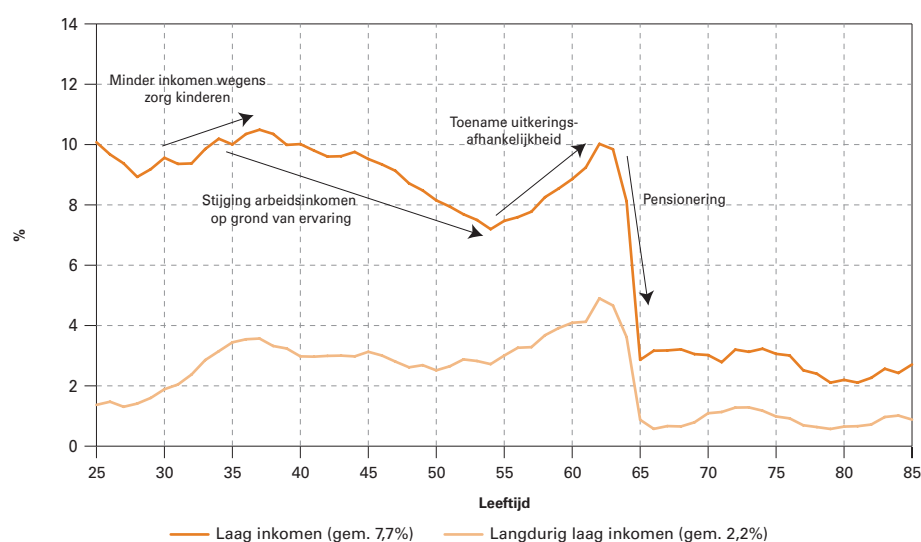
De gegevens in de tabel laten zien dat minder dan de helft (40 procent) van de respondenten het juiste antwoord weet op de armoedevraag en een kwart (25 procent) schat de inkomensontwikkeling van 65-plussers over de afgelopen twintig jaar goed in. Het op juiste wijze beoordelen van armoede en inkomens van ouderen in Nederland is blijkbaar voor de meerderheid van de bevolking maar moeilijk vast te stellen. Voor veruit de meeste Nederlanders berust de inschatting van de relatieve inkomenspositie van ouderen dus op een hardnekkig misverstand.

Het gebrek aan kennis van sociaal-economische feiten onder de bevolking is enerzijds begrijpelijk, omdat het inschatten hiervan voor velen geen dagelijkse kost is. Anderzijds, werd er door ons niet naar exacte kennis gevraagd (zoals een percentage), maar naar een ruime inschatting van een inkomensverhouding waarover de feiten redelijk eenduidig zijn en waarover eind november 2012 nog uitgebreid in de media is gerapporteerd. Het is altijd raden waarom deze informatie niet aankomt. De media (krant, tv, internet) worden wellicht slecht of selectief geraadpleegd. Feiten kunnen in twijfel getrokken worden omdat cijfers van officiële instanties altijd met de nodige vertragingen beschikbaar komen en niet weergeven hoe nu de situatie is. Maar het sterke vermoeden dringt zich op dat de ondervraagden bij beantwoording van dit type vragen sterk leunen op ingesleten stereotype opvattingen over ouderen die eeuwenlang opgeld deden; ouderen waren arm, eenzaam, en gebrekkig.

Tot slot

Het geringe effect van feitenkennis blijft altijd weer verbazen en dat geldt ook als we naar de inkomenspositie van ouderen kijken. De mist die hangt over de inkomenspositie van de groep 65-plussers is in feite helemaal niet zo groot als wel wordt beweerd. Uiteraard kan die mist wel ontstaan zodra het over het heden gaat omdat plannen en hervormingen elkaar in hoog tempo opvolgen. Kabinetten genieten een kortstondig bestaan en de daarbij behorende plannen delen hetzelfde lot. Toch is het verrassend dat het debat vaak wordt gevoerd met weinig nuance. Ondanks de somber stemmende gedachten over de toekomst, zijn ouderen er in het recente verleden grosso modo aanzienlijk op vooruit gegaan. Maar de verschillen in ervaringen en inkomen zijn bij ouderen, net als bij andere groepen in de samenleving groot. Waarom die nuance in het politieke debat ontbreekt, wordt nog het beste geïllustreerd door Henk Krol die dit jaar in het programma Pauw & Witteman opmerkte: “De Eerste Kamer

Figuur 2. Huishoudens (langdurig)^a onder de lage-inkomensgrens, naar leeftijd van de hoofdkostwinner, 2011 (in procenten, vollopige cijfers)

^a Huishoudens met niet alleen in 2011, maar ook in de jaren 2008-2010 een laag inkomen.

Bron: CBS, IPO '11) en SCP, Armoedesignalement 2012.

is belangrijk en de Tweede Kamer is belangrijk, maar de huiskamer is het allerbelangrijkst”. En daarmee hebben we wellicht de belangrijkste reden te pakken waarom kennis van de samenleving zo verschillend wordt geïnterpreteerd en uitgevent. Iedere huiskamer is uniek en als die mening wordt gehuldigd heeft het verzamelen van cijfers om zo een beeld van de samenleving als geheel te construeren weinig zin. Een van de taken van sociale wetenschappers is volgens ons om dat beeld juist wel in kaart te brengen, want vroeg of laat komt de realiteit van het land waar in de Tweede Kamer over wordt gesproken terug in de huiskamer.

LITERATUUR:

- Soede, A., 2012, Tevreden met pensioen, SCP, Den Haag.

Harry van Dalen en Kène Henkens, NIDI

Kennis van armoede en inkomenspositie van Nederlanders, naar (hoogst afgeronde) opleiding							
Kunnen huidige 65-plussers makkelijker rondkomen van inkomen dan 65-plussers 20 jaar geleden?^a							
	basis	vmbo	havo/vwo	mbo	hbo	wo	gemiddelde
Makkelijker	20	17	27	22	31	42	25
Gelijk	31	28	27	27	29	30	28
Moeilijker	49	55	46	51	40	28	47
Waar is armoede het grootst: 65-plussers of jongere (30-65) mensen?							
	basis	vmbo	havo/vwo	mbo	hbo	wo	gemiddelde
Hoger bij 65+	25	30	34	29	35	40	32
Gelijk	32	30	26	29	27	23	28
Hoger bij 30-65-jarigen	43	40	40	42	38	37	40

^a Volledige vraag: Denkt u dat de 65-plussers van nu moeilijker dan wel makkelijker kunnen rondkomen van hun inkomen dan de 65-plussers van 20 jaar geleden?

Bron: CenterData, 2013.